

4. Pykhtina N. P. Prevention from negative manifestations in children's behaviour : method guide / N. P. Pykhtina. – Nizhyn : NGSU, 2012. – 376 p.
5. Rohalska I. P. Socialization of personality in preschool childhood: essence, peculiarities, assistance : monograph / I. P. Rohalska. – K. : Milenium, 2008. – 400 p.
6. Bozhovich L. I. Personality and their formation in childhood / L. I. Bozhovich. – M. : Prosvishchenie, 1968. – 468 p.
7. Pryhodko V. M. Training of future pedagogues for children's preventive upbringing in problem families: method guide / V. M. Pryhodko. – Zaporizhia : Premier, 2006. – 288 p.
8. Zaitseva Z. H. Problem family and its influence on a child's personality formation / Z. H. Zaitseva // Social support of a young family. – K. : Academpres, 1994.
9. Lohvynenko T. O. Pedagogy of family upbringing: method guide for self-study work for students of speciality 6.010106 «Social pedagogy» / T. O. Lohvynenko, O. B. Bobak. – Drohobych : Publishing department of I. Franko Drohobychi State Pedagogical University, 2014. – 160 p.
10. Kurina S. M. Peculiarities of children's socialization of 6–7 years in different living conditions: thesis. ... cand. of pedag. sciences, : specialty 13.00.05 / Svitlana Mykolaiivna Kurina. – Sloviansk, 2004. – 240 p.

Отримано редакцією 01.10.2018 р.

УДК 373.2

DOI: 10.31376/2410-0897-2018-3-38-112-119

Катерина Олександрівна Ющенко,
аспірантка кафедри педагогіки, початкової освіти
та освітнього менеджменту
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя,
e-mail: pieriederii1991@ukr.net

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ НЕГАТИВНИХ ПРОЯВІВ У ПОВЕДІНЦІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкрито сутність понять «поведінка», «відхилення у поведінці», «негативні прояви у поведінці дітей», «діти з негативними проявами у поведінці», «детермінанти поведінки». Визначені та проаналізовані найбільш поширені психолого-педагогічні детермінанти негативних проявів у поведінці дітей дошкільного віку як початкового етапу формування поведінкових відхилень.

Ключові слова: поведінка, відхилення у поведінці, негативні прояви у поведінці дітей, діти з негативними проявами у поведінці, детермінанти поведінки.

Постановка проблеми. Дитинство – найважливіший період формування життєвої позиції, соціалізації та становлення особистості. Саме у дошкільному дитинстві закладаються основи ставлення до навколишнього світу, людей, до себе, формуються перші уявлення про суспільні та моральні норми, навички конструктивної поведінки.

Відхилення у поведінці дошкільника можуть зашкодити його всебічному та гармонійному розвитку, завдати успішній соціалізації в суспільстві. Тому є нагальна потреба у вирішенні проблеми попередження негативних проявів у поведінці дітей дошкільного віку як початкового етапу виникнення поведінкових відхилень.

Ми вважаємо, що реалізація превентивного виховання дітей як фундаментальної технології попередження можливих поведінкових відхилень з раннього віку доцільна на основі вивчення причин, що зумовлюють девіації саме у поведінці дітей дошкільного віку. Саме тому особливої актуальності набула проблема вивчення психолого-педагогічних детермінант негативних проявів у поведінці дітей дошкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цінними для дослідження окресленої проблеми є праці вітчизняних науковців: Т. Андрющенко, Н. Гавриш, О. Кононко, К. Крутій, О. Орлової, що стосуються актуальних аспектів виховання дітей дошкільного віку.

Питання профілактики поведінкових відхилень у поведінці дітей висвітлено у дослідженнях Е. Змановської, Н. Казакової, В. Оржеховської, О. Пилипенка, І. Підласого.

Детермінанти відхилень у поведінці дітей та молоді вивчалися М. Ковальчук, В. Оржеховською, Н. Пихтіною, О. Товканець, Т. Федорченко та іншими науковцями.

Проблеми виховання дітей, які мають негативні прояви у поведінці, висвітлили у своїх роботах Т. Голінська, Н. Пихтіна, О. Семенов, Т. Туркот, Т. Федорченко, Н. Четверікова.

Формулювання мети статті. Метою статті є: визначення й обґрунтування психолого-педагогічних детермінант негативних проявів у поведінці дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Для розкриття окресленої в статті проблеми необхідно розкрити сутність основних понять, що становлять її змістову основу, а саме: «поведінка», «відхилення у поведінці», «негативні прояви у поведінці дітей», «діти з негативними проявами у поведінці», «детермінанти поведінки».

Під *поведінкою* науковці розуміють процес взаємодії особистості з середовищем, опосередкований індивідуальними особливостями та внутрішньою активністю особистості у формі її дій та вчинків [1, с. 6].

У психолого-педагогічному словнику подано тлумачення поняття «поведінка», відповідно до якого *поведінка* людини завжди суспільно зумовлена та набуває характеру свідомої, цілеспрямованої, мимовільної та творчої діяльності. На рівні суспільно детермінованої діяльності термін «поведінка» означає дії людини стосовно суспільства, інших людей, предметного світу, що розглядаються зі сторони їх регуляції суспільними нормами моралі та права [2, с. 585–586].

Поведінка більшості людей відповідає соціальним, правовим, релігійним нормам, викликає схвалення оточення і приводить до успішної соціалізації особистості. Така поведінка визначається як *стандартна (нормальна, нормативна)*. Однак інколи має місце поведінка, яка виходить за межі норм, прийнятих у даний час у певному суспільстві, її науковці трактують як *нестандартну (аномальну, ненормативну, аномативну)* [3, с. 9–10].

Нестандартна поведінка може як позитивно впливати та сприяти прогресивному розвитку суспільства (креативна), так і породжувати деструктивні процеси у ньому (поведінка з відхиленнями); тобто існувати у двох протилежно орієнтованих формах – конструктивній та деструктивній [1, с. 7–17].

За свідченням дослідників, система вчинків або окремі вчинки, що суперечать прийнятим у суспільстві правовим та моральним нормам, визначає поняття *«поведінка, що відхиляється»* [2, с. 551].

Для розуміння природи поведінкових відхилень варто враховувати їх специфічні особливості. Є. Змановська виділяє такі *специфічні особливості відхилень у поведінці* особистості: невідповідність загальноприйнятим та офіційно встановленим соціальним нормам, які є найважливішими у даний час для певного суспільства; негативна оцінка іншими людьми не лише вказаної поведінки, а й самої особистості (навішування на людину ярликів); завдання шкоди самій людині (аутодеструктивна) та оточенню (деструктивна); не є наслідком нестандартної ситуації (посттравматичний синдром, кризова ситуація), а відповідає загальній спрямованості особистості; супроводжується різноманітними проявами соціальної дезадаптації; характерні виражена індивідуальна та статево-вікова своєрідність [1].

На думку сучасних науковців В. Оржеховської, Н. Пихтіної, Т. Федорченко, початковим етапом у формуванні поведінкових відхилень є негативні прояви у поведінці дітей, які виникають саме в дошкільному та молодшому шкільному віці [4, 5, 6].

Н. Пихтіна визначає *негативні прояви у поведінці дошкільників* як різновид поведінкового відхилення, початковий етап у формуванні у майбутньому стійких девіацій; як нестійке, ситуативне поведінкове відхилення, що виникає у дітей переважно у дошкільному та молодшому шкільному віці внаслідок дії несприятливих умов життєдіяльності та виховання [5, с. 16].

Т. Федорченко розглядає *дітей з негативними проявами у поведінці* як таких, у яких під впливом несприятливих для їхнього розвитку соціальних, психолого-педагогічних та медико-біологічних факторів відбувається порушення норм поведінки [6, с. 13].

Дослідники вказують на існування взаємозв'язку між процесом і результатом формування культури поведінки дітей дошкільного віку та виникненням негативних проявів у їхній поведінці, наголошуючи на несформованості основних її компонентів.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури визначаємо *негативні прояви у поведінці дітей* як нестійкі порушення у формуванні когнітивного, емоційно-почуттєвого або діяльнісного компонентів культури поведінки, що обумовлюються певними детермінантами.

Згідно з дослідженнями вчених до найбільш поширених *негативних проявів у поведінці дошкільників* науковці і практики відносять: неслухняність, істерики, агресивність, жадібність, сором'язливість, замкнутість, нечесність, гіперактивність та інші.

Негативна поведінка дитини є тривожним сигналом для дорослих, оскільки, виявляючи її, дитина просить про допомогу в подоланні труднощів, з якими їй самотійно впоратися не під силу. Нівелювання дії несприятливих детермінант поведінки з метою їх попередження сприяє запобіганню негативних проявів у поведінці, які є ситуативними й нестійкими, та їх перетворенню на більш складні й стійкі поведінкові відхилення. Адже поведінка людини обумовлюється певними детермінантами – причинами, умовами та факторами.

У психологічному словнику розкрито сутність поняття *«детермінанта поведінки»* таким чином: детермінанта поведінки – будь-яка змінна, що перебуває у причиново-наслідкових зв'язках з поведінкою

(визначає поведінку) [7, с. 227–229].

Ураховуючи висновки сучасних дослідників М. Ковальчук, В. Оржеховської, Н. Пихтіної, Т. Федорченко, ми виділяємо три групи детермінант негативних проявів у поведінці дітей: медико-фізіологічні, соціальні, психолого-педагогічні.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив окреслити такі найбільш поширені **психолого-педагогічні детермінанти негативних проявів у поведінці дошкільнят**: негативні почуття та переживання дитини, адекватність самооцінки й успішність процесу самоактуалізації особистості, особливості сімейного виховання, недоліки в освітньому процесі закладів дошкільної освіти, низький рівень розвитку педагогічної рефлексії та низька професійна самооцінка у педагогічних працівників, поведінка значущих дорослих, яка не завжди є прикладом для наслідування. Розглянемо їх детально.

1. Негативні почуття та переживання дитини. На думку дослідників, доволі часто причиною виникнення негативних поведінкових проявів у дошкільнят є накопичення дискомфортних внутрішніх переживань, з якими дитині дошкільного віку впоратися не під силу.

У дошкільному віці емоційно-чуттєва сфера дитини, яка є суб'єктивною формою її ставлення до світу, до себе та інших людей, зазнає суттєвих змін. Дитина здатна відчувати глибокі та інтенсивні почуття, її переживання мати носити складний та амбівалентний характер. І чим різноманітніша палітра емоцій та почуттів, тим їй складніше зрозуміти та позначити їх словами, а тим більше впоратися з ними. Окрім того, дитина дошкільного віку лише вчиться реагувати на різні життєві ситуації та позбавлятися від негативних переживань соціально прийнятними способами.

Ігнорування дорослим потреби дитини у забезпеченні емоційного комфорту сприяє виникненню відхилень у її поведінці. Адже емоції та почуття не лише супроводжують дошкільника, а й впливають на його поведінку.

Як зазначає Н. Пихтіна, одним із джерел глибоких переживань дитини є блокування потреби у спілкуванні, схваленні, пошані, емоційному співзвуччі зі значущими людьми. Намагаючись вистояти у складних життєвих обставинах, дитина вдається до негативних реакцій, які виконують захисну та компенсаторну функції [5].

Згідно з дослідженнями негативні прояви у поведінці дитини є одним зі способів протесту проти байдужості дорослих. Не маючи необхідного соціального досвіду, таким чином, маля прагне отримати бажану увагу, любов та підтримку.

2. Адекватність самооцінки та успішність процесу самоактуалізації особистості. Переживання різних емоцій, які супроводжують процеси самопізнання, формують у людини ставлення до себе. Знання про себе, поєднане з певним ставленням до себе, становить самооцінку особистості.

Самооцінка є обов'язковою умовою реалізації двох важливих станів самокерованої поведінки: самоконтролю й самовдосконалення. Саме самооцінка дає змогу людині критично ставитися до самої себе, постійно зіставляти свої можливості та здібності з вимогами, що висуваються життям, виробляти вміння ставити перед собою реальні цілі, відкидати необґрунтовані припущення, гіпотези, вчасно відмовлятися від якихось учинків, якщо стало ясно, що вони даремні, а тим паче хибні, шкідливі.

Вона є «стрижнем» усього процесу саморегулювання поведінки, включається в структуру мотивації, визначає спрямованість саморегулювання, вибір засобів його здійснення і, зрештою, значно впливає на інтерпретацію досягнутого ефекту поведінки.

Н. Пихтіна зазначає, що «вже до семи років у дитини виявляються такі складні новоутворення: оцінка самого себе, самолюбство, а також суперечності – між сприйманням себе, ставленням до себе і оцінкою оточення, дорослих, однолітків. Уперше виникає внутрішня боротьба переживань» [5, с. 8].

На думку науковців, належачи до ядра особистості, самооцінка дитини є важливим регулятором її поведінки та діяльності. Психологічні дослідження Л. Божович, Д. Ельконіна, І. Кона, О. Леонтєва, А. Петровського, С. Рубінштейна підтверджують існування залежності між особливостями самооцінки особистості та ступенем задоволеності її життям, діяльністю й стосунками з оточуючими.

Розглядаючи проблему розвитку самооцінки дітей дошкільного віку, важливого значення науковці надають ставленню до них батьків, рідних, педагогів та однолітків. Як зазначає Т. Андрющенко, щоб сформувати у дошкільнят позитивне ставлення до себе, дорослі мають постійно підкреслювати свою віру в їхні сили та можливості, обов'язково хвалити за докладені зусилля, і, ні в якому разі, не порівнювати дітей, їхні успіхи та невдачі.

Жорстоке та зневажливе негативне ставлення дорослого до дитини призводить до того, що така дитина сфокусована на невдачах, боїться ризикувати, уникає участі в змаганнях, проявляє агресивність та високий рівень тривожності.

Однак і завищена самооцінка може слугувати джерелом особистісних проблем. Як зазначає Н. Гавриш, формування надмірного відчуття власної унікальності спотворює світ моральних цінностей малюка, в межах яких формується зверхне та зневажливе ставлення до інших людей.

Б. Ананьєв значну роль у формуванні самооцінки надає педагогічній оцінці, яка виконує орієнтувальну (вплив на інтелектуальну сферу) і стимулювальну (вплив на афективно-вольову сферу особистості) функції. Поєднання цих функцій сприяє формуванню знань дитини про себе та переоцінці нею власних якостей.

Значною мірою впливає на поведінку дошкільника і успішність процесу його самоактуалізації, що проявляється в безперервному русі особистості до власного саморозвитку, у відкритті нових меж свого «Я», розкритті своїх потенційних можливостей та реалізації задатків і здібностей. А. Маслоу у своїй теорії виокремлює самореалізацію як вищий щабель потреб особистості, який слугує, певною мірою, орієнтиром і самоціллю кожної особистості.

М. Фіцула наголошує на прагненні кожної людини до розкриття себе як особистості. Якщо це прагнення не задовольняється чи пригнічується з боку соціуму – у людини виникає почуття роздратування, пригніченості, злості тощо. Такі емоційні реакції, як правило, компенсуються різноманітними формами негативної поведінки. Тож негативні поведінкові прояви в дитини – своєрідний негативний засіб самоствердження, який вона не може отримати в інший позитивний спосіб. На думку науковців і практиків, осуд, зневага у творчий успіх дитини викликає у неї стан фрустрації, що створює передумови для агресивної поведінки та неврозів.

3. Особливості сімейного виховання. Як свідчать наукові дослідження, несприятливі умови життя та прорахунки у сімейному вихованні лежать в основі формування відхилень у поведінці.

Науковці В. Оржеховська та О. Пилипенко наголошують на існуванні взаємозалежності між негативними емоційними почуттями дитини у сім'ї та відхиленнями у її поведінці. Дитина відчуває психологічні втрати, коли відсутня емоційна підтримка, і виражає свої страждання через дезадаптивну поведінку. Дослідники виділяють найтипівіші помилки сімейного виховання, зокрема: дефіцит позитивного спілкування батьків з дітьми; відсутність у дорослих власних моральних позицій; така організація життя в сім'ї, яка не сприяє формуванню в дитини моральних навичок; незнання і нерозуміння батьками внутрішнього світу власної дитини; недобррозичливе, грубе ставлення дорослих до дитини [4, с. 38, 59].

М. Вольнова, надаючи важливого значення особливостям виховання дитини в сім'ї у виникненні поведінкових відхилень, виділяє дефініцію «педагогічно неспроможні сім'ї» та визначає їх як сім'ї, у яких «за відносно сприятливих умов (здорово сімейна атмосфера, батьки ведуть правильний спосіб життя і проявляють турботу про дітей) неправильно формуються взаємостосунки з дітьми, мають місце серйозні педагогічні прорахунки, що приводять до різних асоціальних проявів у свідомості та поведінці дітей» [3, с. 62].

Розрізняють такі **типи педагогічно неспроможних сімей**:

- *власне педагогічно неспроможні сім'ї* – характеризуються тим, що батьки проявляють певну активність у вихованні дітей, однак їхні виховні впливи на дітей є непослідовними та необґрунтованими;

- *педагогічно пасивні сім'ї* – сім'ї, в яких батьки не проявляють необхідної соціальної активності; через суб'єктивні (відсутність єдиної точки зору на проблеми сім'ї, непорозуміння, сварки і конфлікти між батьками) або об'єктивні причини (тривала хвороба, велика зайнятість) не можуть належним чином забезпечити правильне виховання дітей;

- *антипедагогічні сім'ї* – сім'ї, які своєю поведінкою, ставленням до суспільних норм формують негативні погляди і схильності у дітей.

Психолого-педагогічні дослідження підтверджують важливе значення дитячо-батьківських взаємин у розвитку молодого покоління. На думку науковця, виховання, яке зводиться лише до зовнішніх впливів (заборони, накази) та ігнорує особливості внутрішнього світу дитини, сприяє виникненню негативної поведінки, яка є протидією дитини вимогам дорослих та спочатку є ситуативною. Однак за наявності несприятливих умов нестійкі негативні поведінкові прояви у дітей дошкільного віку поступово закріплюються і перетворюються на стійкі характерологічні риси [5, 6].

Відповідно до досліджень здебільшого схильними до агресії виявляються діти, які постійно стикаються з проявами неповаги, приниження та насилля до себе в сім'ї.

Реалії практики засвідчують, що, зазвичай, «зайняті» батьки надають перевагу розмовам по телефону з друзями, спілкуванню в Інтернеті з незнайомими людьми замість спільного проведення часу з власними дітьми. Вони забувають про розмови, обійми, поцілунки, що так необхідні їхнім дітям. У результаті діти не отримують достатньо любові, підтримки і турботи, а батьки втрачають можливість зберегти та покращити стосунки з найріднішими у світі людьми.

Ми вказуємо на важливість безпосереднього спілкування батьків з дітьми в межах змісту таких бесід: про проблеми дитини, про те, як дитина була маленькою, про долю сім'ї та біографію її членів. Акцентуємо увагу на необхідності обговорень з дітьми не лише ситуацій власних успіхів, насамперед ситуацій невдач і можливих помилок та вважаємо такий комунікативний досвід дітей важливим у контексті попередження відхилень у їхній поведінці.

Науковці й практики вказують на дефіцит безоцінного спілкування батьків з дітьми: без порад,

повчань та нарікань. Адже, зазвичай, коли батьки спілкуються з дитиною, то обов'язково надають належну увагу оцінюванню її поведінки, забуваючи при цьому про необхідність активного вислуховування та беззаперечної підтримки своєї дитини, навіть у ситуації вчинення нею негативного вчинку.

4. Недоліки в освітньому процесі закладів дошкільної освіти. На формування поведінкових відхилень значною мірою впливають і недоліки в організації освітнього процесу в ЗДО. Недотримання загальнопедагогічних принципів, недоречність, несистематичність, непослідовність у використанні форм, засобів та прийомів у роботі з дітьми призводять до того, що втрачається можливість формування гармонійно розвиненої особистості дитини в цілому та її моральних і психологічних якостей, відповідальності за власні вчинки, навичок управління своєю поведінкою зокрема.

Ураховуючи результати проведеного на базі Чернігівського дошкільного навчального закладу № 10 Чернігівської міської ради Чернігівської області дослідження, слід зазначити, що іноді вихователі вдаються до фізичного або психологічного тиску на дитину замість того, щоб підвищувати рівень власної педагогічної майстерності, шукати більш сучасні та дієві методи налагодження гармонійних стосунків з вихованцями.

Негативна мотивація до зміни поведінки, використання влади щодо дитини є причиною виникнення відхилень у поведінці дошкільнят. Наслідком такої тактики впливу на дитину є: агресивність, войовничість поведінки, негативізм, спротив, бажання робити навпаки, замкнутість та ін.

Не можна недооцінювати значення методу «покарання» в освітньому процесі ЗДО, який педагоги використовують з метою попередження та корекції небажаної поведінки. Існує тенденція до зловживання деякими педагогічними покараннями в роботі з дітьми (зауваження, вираження свого розчарування, обмеження у використанні необхідних речей). Такі виховні впливи на дитину лише погіршують її до того складну ситуацію, адже сприяють формуванню в маляти агресивного і ворожого ставлення до оточення.

Практика засвідчує, що непоодинокими є випадки, коли вихователь карає дитину, не розібравшись з усіма обставинами, причинами здійсненого нею негативного вчинку. Деякі педагоги навіть не намагаються поглянути на ту чи іншу проблему крізь призму сприймання дітей з метою розуміння: чим саме зумовлений вибір дитиною певної моделі поведінки – потребами, бажаннями, цікавістю, емоціями, незнанням.

Такі несправедливі дії дорослого лише ускладнюють взаємовідносини педагога з дитиною та викликають у неї болючі переживання, які можуть спровокувати навмисні негативні прояви в її поведінці.

Згідно з дослідженнями вихователі часто вимагають від дітей дотримання правил поведінки, не турбуючись про те, щоб вони засвоїли та навчилися використовувати їх на практиці. За таких умов діти не можуть правильно оцінити свій вчинок та його наслідки. Намагання дорослих насварити дитину зумовлюють виникнення негативних почуттів та переживань, зниження самооцінки.

Вітчизняні й зарубіжні дослідники наголошують на важливості проведення з дошкільнятами виховної роботи із систематичного розширення знань про правила поведінки та формування навичок культури поведінки. Як зазначає психолог Ю. Гиппенрейтер, у дітей значно вищим є рівень готовності до дотримання норм і правил поведінки в суспільстві порівняно з дорослими. Адже визначені правила поведінки допомагають дітям не лише зрозуміти та передбачити наслідки власних дій та вчинків, а й почувати себе захищеними. На думку вченого, зазвичай діти виражають протест не проти встановлених правил, а проти використання дорослим неприйнятних методів формування соціально прийнятної поведінки [8].

Ми погоджуємося з думкою науковців і вказуємо на необхідність звернення уваги на негативні тенденції в поведінці дітей та надання допомоги у складних для них ситуаціях шляхом підбадьорювань, схвалення, підтримки їхньої схильності до гарних вчинків.

5. Низький рівень розвитку педагогічної рефлексії та низька професійна самооцінка в педагогічних працівників. Ефективність роботи закладів дошкільної освіти залежить передусім від педагога, до якого, відповідно до особистісно-орієнтованої моделі освіти висувуються високі особистісно-професійні вимоги.

Науковці (Р. Тур, О. Кононко) трактують педагогічну рефлексію як усвідомлення педагогом себе самого суб'єктом діяльності: своїх особливостей, здібностей, того, як його сприймають діти, батьки та колеги; усвідомлення цілей, структури своєї діяльності та засобів її оптимізації. Наголошують на важливості педагогічної рефлексії у професійній діяльності вихователя як можливості вдосконалення навичок самоспостереження, самоаналізу, самоконтролю, саморегуляції та саморозвитку.

Т. Поніманська вказує на значущість особистісних якостей педагога для досягнення високих результатів у вихованні молодого покоління, серед яких:

- здатність до рефлексії і контролю результатів педагогічної діяльності, співробітництва з дитиною та засадах гуманізму, розвитку її особистості;
- готовність виявляти і враховувати інтереси дітей, їхнє право на повагу, емоційно і морально підтримувати їх, прагнення до емоційної близькості у спілкуванні з ними, уміння спрямовувати його на забезпечення психологічного комфорту і своєчасного розвитку особистості;
- постійна налаштованість на розширення знань, самонавчання і самовиховання для вдосконалення

своєї педагогічної майстерності.

Поняття «педагогічна рефлексія» науковець визначає як уміння педагога аналізувати, критично оцінювати власну виховну діяльність, знаходити причини своїх педагогічних помилок [9, с. 124, 438].

У результаті проведеного нами дослідження ми з'ясували, що деяким педагогам бракує сміливості, щоб почути думки дітей про самих себе, або навіть така інформація є для них просто неважливою та нецікавою. На жаль, не всі вихователі здатні об'єктивно та вимогливо оцінити свою поведінку, визнати свої помилки та працювати над їх подоланням на шляху до самовдосконалення.

На нашу думку, невміння педагога зрозуміти особливості внутрішнього світу дітей, поставити себе на їхнє місце, поглянути на себе та критично оцінити свою поведінку їхніми очима, спрогнозувати реакції вихованців на певні події та життєві обставини може слугувати підґрунтям до виникнення відхилень у поведінці дошкільнят.

Окрім того, не слід нівелювати значення професійної самооцінки вихователя, яка впливає на характер його взаємодії з вихованцями. Адже педагоги з низькою професійною самооцінкою відчують себе незахищеними, негативно сприймають оточуючих крізь призму своїх стресів та переживань, тому використовують авторитарний стиль виховання як засіб психологічного самозахисту. Педагоги з адекватною самооцінкою впевнені у собі, позитивно оцінюють себе та свою діяльність, отримують задоволення від своєї професії, вміють визнавати свої помилки та постійно прагнуть до самовдосконалення.

6. Поведінка значущих дорослих, яка не завжди є прикладом для наслідування. Перші уявлення про прийняті у суспільстві норми і правила життя дитина отримує саме внаслідок спостережень за поведінкою батьків та педагогів. Науковці й практики вказують на беззаперечну важливість поведінки значущих дорослих у вихованні дитини. Відсутність зразка моральних вчинків та наявність прикладу негативної поведінки сприяють формуванню в дитини хибних уявлень про соціальні та моральні норми.

Відповідно до теорії соціального научіння А. Бандури у результаті спостережень за поведінкою дорослих дитина копіює та відтворює зразок їхньої поведінки. Дослідник виокремлює два види моделювання дитиною власної поведінки: безпосереднє та віддтерміноване. Зокрема, на ранній стадії розвитку дитини моделювання переважно відбувається шляхом безпосередньої імітації поведінки; однак поступово в дитини формуються навички символічного узагальнення досвіду та віддтермінованого моделювання складних форм поведінки [10, с. 41–49].

Фахівці в галузі дошкільної педагогіки та дитячої психології оцінюють вихователя як еталон справедливості для дітей, захисника їхніх інтересів, тому серед базових особистісно-професійних якостей визначають: любов до дітей та саморегуляцію власних емоцій і поведінки.

Науковці наголошують на важливості особистого прикладу соціально прийнятної поведінки вихователя стосовно дітей, батьків, колег та близьких у вихованні дошкільників. Спостерігаючи за своїм наставником, діти копіюють його поведінку, яка, на жаль, не завжди є прикладом для наслідування.

Ситуативне та формальне дотримання педагогом норм і правил поведінки, суперечність між вимогою вихователя стосовно дотримання правил поведінки та його ігноруванням встановлених правил призводить до утвердження у свідомості дітей подвійних стандартів.

За таких умов, незважаючи на високий рівень знань соціальних та моральних норм, діти усе ж таки використовують різноманітні форми негативної поведінки. Тому ми наголошуємо на важливості систематичного самоконтролю та саморегуляції педагогом власної поведінки з метою попередження негативних проявів у поведінці вихованців.

Висновки. Таким чином, з метою аналізу психолого-педагогічних детермінант негативних проявів у поведінці старших дошкільників ми окреслили й проаналізували сутність опорних понять дослідження. Розширили зміст поняття «негативні прояви у поведінці дітей» та з'ясували, що це різновид поведінкового відхилення, початковий етап у формуванні, за відповідних умов, у майбутньому стійких девіацій. Нестійке, ситуативне поведінкове відхилення, що виникає у дітей переважно у дошкільному та молодшому шкільному віці внаслідок дії несприятливих умов життєдіяльності та виховання, засвідчує порушення у формуванні когнітивного, емоційно-чуттєвого або діяльнісного компонентів культури поведінки, що обумовлюються певними детермінантами.

Ми окреслили й теоретично обґрунтували найбільш поширені психолого-педагогічні детермінанти негативних проявів у поведінці дошкільнят, а саме: негативні почуття та переживання дитини; неадекватність самооцінки та неуспішність процесу самоактуалізації особистості; недоліки сімейного виховання; проблеми в освітньому процесі закладів дошкільної освіти; низький рівень розвитку педагогічної рефлексії та низька професійна самооцінка в педагогічних працівників; поведінка значущих дорослих, яка не завжди є прикладом для наслідування.

Список використаних джерел та літератури

1. Змановская Е. В. Девиантология: психология отклоняющегося поведения : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / Е. В. Змановская. – М. : Академия, 2003. – 288 с.

2. Психолого-педагогический словарь / сост. Е. С. Рапацевич. – Минск : Современное слово, 2006. – 928 с.
3. Вольнова Л. М. Профилактика девиантной поведенки подростков : навч.-метод. посіб. до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна робота» : у 2 ч. Ч. 2. Теоретична частина / Л. М. Вольнова. – Вид. 2-ге, перероб. і доповн. – К., 2016. – 188 с.
4. Оржеховська В. М. Превентивна педагогіка : навч. посіб. / В. М. Оржеховська, О. І. Пилипенко. – Черкаси : Вид. Чабаненко Ю., 2007. – 284 с.
5. Пихтіна Н. П. Профилактика негативных проявлений у поведении детей : навч. посіб. / Н. П. Пихтіна. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 376 с.
6. Федорченко Т. Є. Ранняя профилактика девиантной поведенки младших школьников : навч.-метод. посіб. / Т. Є. Федорченко, О. В. Потапова. – Запоріжжя : ПП «АА Тандем», 2008. – 236 с.
7. Большой толковый психологический словарь Т. 1 (А–О) / Ребер Артур; пер. з англ. – М. : АСТ ; Вече, 2003. – 592 с.
8. Гиппенрейтер Ю. Б. Поведение ребенка в руках родителей / Ю. Б. Гиппенрейтер ; худож. Г. Карасаева, М. Федоровская. – Москва : Изд. : АСТ, 2014. – 127 с. – [Общаться с ребенком. Как?].
9. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка : підручник / Тамара Поніманська. – 3-тє вид., випр. – К. : Академвидав, 2015. – 448 с. – (Серія «Альма-матер»).
10. Бандура А. Теория социального научения / Альберт Бандура. – Санкт-Петербург : Евразия, 2000. – 320 с.

Катерина Александровна Ющенко,
аспірантка кафедри педагогіки,
начального образования и образовательного
менеджмента Нежинского государственного
университета имени Николая Гоголя,
e-mail: pieriedierii1991@ukr.net

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ НЕГАТИВНЫХ ПРОЯВЛЕНИЙ В ПОВЕДЕНИИ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В статье раскрыта сущность основных понятий по теме исследования: «поведение», «отклонения в поведении», «негативные проявления в поведении детей», «дети с негативными проявлениями в поведении», «детерминанты поведения». Определены и проанализированы наиболее распространенные психолого-педагогические детерминанты негативных проявлений в поведении детей дошкольного возраста как начального этапа в формировании поведенческих отклонений.

Ключевые слова: поведение, отклонения в поведении, негативные проявления в поведении детей, дети с негативными проявлениями в поведении, детерминанты поведения.

Kateryna Yushchenko,
postgraduate of Chair of Pedagogics, Elementary
Education and Educational Management of
Nizhyn Mykola Gogol State University,
e-mail: pieriedierii1991@ukr.net

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL DETERMINANTS OF SENIOR PRESCHOOL CHILDREN BEHAVIOUR NEGATIVE MANIFESTATIONS

The essence of basic concepts on a research topic such as «behaviour», «deviations in behaviour», «children behaviour negative manifestation», «children with behaviour negative manifestation», «behavioural determinants» is revealed in the article. The most widespread psychological and pedagogical determinants of preschool children behaviour negative manifestation as initial stage in forming behavioural deviations are defined and analysed.

***Introduction.** Childhood is the most important period of forming life philosophy, socialization and personality. Foundation of the relation to the world around, people, yourself is laid in the preschool childhood, the first conceptualizations about social and moral standards, skills of constructive behaviour are formed.*

Deviations of preschool children behaviour can affect comprehensive and harmonious manifestation of a child, prevent their successful socialization in the society.

We believe that realization of children preventive education as fundamental technology of prevention of possible behavioural deviations from early age is efficient on the basis of studying the reasons causing deviations in preschool children behaviour. For this reason, a problem of studying psychology and pedagogical determinants of preschool children behaviour negative manifestations is of special relevance.

Purpose. *The purpose of the article is to define and prove psychological and pedagogical determinants of preschool children behaviour negative manifestations.*

Methods. *For the purpose realization theoretical (analysis of scientific psychological and pedagogical literature on the studied problem, systematization and generalization of the analyzed theoretical sources on a problem of psychological and pedagogical determinants of preschool children behaviour negative manifestations) and practical (pedagogical observation) research methods were applied.*

Results. *As a result of carried scientific research the essence of concepts on a research subject that make a substantial basis of the problem: «behaviour», «deviations in behaviour», «children behaviour negative manifestations», «children with negative manifestations in behaviour», «behaviour determinants» are added and specified. The most widespread studied and analyzed psychological and pedagogical determinants of preschool children behaviour negative manifestations in whose leveling of action will promote prevention of negative behaviour repetition and its transformation into more difficult and steady behavioural deviations.*

Originality. *Scientific novelty of the carried research shows that an attempt to generalize information on psychological and pedagogical determinants of in preschool children behaviour negative manifestations as initial stage in forming behavioural deviations is made for the first time.*

Conclusion. *Thus, aimed at analyzing of psychological and pedagogical determinants of preschool children behaviour negative manifestations, essence of the basic concepts of the research was defined and analyzed. The essence of the concept children behaviour negative manifestations was expanded and we found out that it is a kind of a behavioural deviation, the initial stage in forming steady deviations under the corresponding conditions in future. Unstably, situational behavioural deviation that preschool children have as a result of influence of adverse conditions of activity and education also proves violations in forming cognitive, emotional and sensual or activity components of culture of behaviour that depend on certain determinants.*

The most widespread psychological and pedagogical negative determinants of preschool children behavior negative manifestations were defined and theoretically proved, namely: negative feelings and experiences of a child; adequacy of self-esteem and success of personality's self-actualisation process; peculiarities of family upbringing; disadvantages in educational process of preschool educational institutions; low level of development of pedagogical reflection and teachers' low professional self-esteem; behaviour of significant adults that are not always an example to follow.

Key words: *behaviour, deviation in behaviour, children behaviour negative manifestation, children with negative manifestation in behaviour, determinants of behaviour.*

References

1. Zmanovskaia E. V. Deviance Study : psychology of abnormal behaviour : teaching guide for students of higher educational establishments / E. V. Zmanovskaia. – M. : Academy, 2003. – 288 p.
2. Psychology and pedagogics dictionary / compiled by E. S. Rapatsevich – Minsk : Comtemp. word, 2006. – 928 p.
3. Volnova L. M. Prevention of deviant behaviour of adolescents : teaching guide to special course »Psychology of deviations« for students of speciality «Social work» : in 2 p. P. 2. Theoretical part / L. M. Volnova. – 2nd pub, adapted and added. – K., 2016. – 188 p.
4. Orzhekhovska V. M. Preventive pedagogics : teaching guide / V. M. Orzhekhovska, O. I. Pylypenko. – Cherkasy : Pub. Chabanenko Y., 2007. – 284 p.
5. Pykhtina N. P. Prevention from negative manifestations in children's behaviour : teaching guide / N. P. Pykhtina. – Nizhyn : NGSU, 2012. – 376 p.
6. Fedorchenko T. Y. Early prevention from deviant behaviour of preschool children : teaching guide / T. Y. Fedorchenko, O. V. Potapova. – Zaporizha: PI «AA Tandem», 2008. – 236 p.
7. The Penguin Dictionary of Psychology. V.1 (A – O) / Reber Artur. – M. : AST ; Veche, 2003. – 592 p.
8. Gipenreiter Y. B. Child's behavior in parants' hands / Y. B. Gipenreiter ; painter G Karasaeva, M. Fedorovskaia. – Moscow : Pub. : AST, 2014. – 127 p. – [Talk to a child. How?].
9. Ponimanska T. Preschool Pedagogy : textbook / Tamara Ponimanska. – 3 d-ed., cor. – K. : Akademvudav, 2015. – 448 p. – (Series «Alma-mater»).
10. Bandura A. Theory of social acquisition / Albert Bandura. – St. Petersburg : Yevraziia, 2000. – 320 p.

Отримано редакцією 10.10.2018 p.